

بررسی طبقه‌نماهای عددی در گونه‌ی دروی زبان تاتی

راحله ایزدی فر (دانشجوی دکتری زبان‌شناسی دانشگاه بوعلی سینا)

چکیده: طبقه‌نمای عددی تکواژی نقشی است که در گروه اسمی دارای عدد به‌کار می‌رود. این مقاله به بررسی طبقه‌نماهای عددی در گونه‌ی دروی زبان تاتی اختصاص دارد. دو گروه اصلی طبقه‌نما در این گونه وجود دارد. طبقه‌نماهای عددی گروه‌بندی در گروه‌های اسمی شمارپذیر بر اساس ویژگی‌های معنایی اسم همچون انسان بودن، جان‌دار بودن، شکل، ویژگی‌های فیزیکی و... عموماً به صورت اختیاری در کنار اعداد به کار می‌روند. طبقه‌نماهای عددی کمی در گروه‌های اسمی شمارناپذیر به عنوان واحد شمارش برای قابل اندازه‌گیری کردن این اسم‌ها در کنار اعداد به صورت اجباری به کار می‌روند و بسیار متنوع هستند. طبقه‌نمای عددی گروه‌بندی gəta در گونه‌ی دروی با تمام اسم‌های شمارپذیر به‌کار می‌رود و جایگزین سایر طبقه‌نماهای عددی در گروه‌های اسمی شمارپذیر شده است.

کلیدواژه‌ها: طبقه‌نما، طبقه‌نمای عددی، زبان تاتی، گونه‌ی دروی

۱. مقدمه

طبقه‌نماهای عددی^۱، تکواژهای نقشی هستند که در برخی زبان‌ها در گروه اسمی حاوی عدد به کار می‌روند. به عنوان مثال، در زبان فارسی، گروه اسمی پنج تا پرنده نمونه‌ای از گروه اسمی حاوی طبقه‌نما به شمار می‌رود. در مورد طبقه‌نماها در زبان‌های مختلف جهان، پژوهش‌هایی در حوزه‌های مختلف زبان‌شناسی صورت گرفته که از مهم‌ترین آنها می‌توان به آلن (۱۹۷۷)، آیکنوالد (۲۰۰۰) و گیل (۲۰۰۵) اشاره کرد. هدف این مقاله بررسی طبقه‌نماهای عددی و مقایسه آنها با طبقه‌نماهای کمی در زبان تاتی بوده است. زبان تاتی یکی از زبان‌های ایرانی نو شاخه شمال غربی است که در مناطقی در شمال غربی ایران در استان‌های آذربایجان شرقی، قزوین، البرز و اردبیل به آن تکلم می‌شود. از میان گونه‌های مختلف زبان تاتی در ایران، گونه تاتی روستای درو (dorav) از توابع شهرستان شاهرود خلخال، به علت دسترسی به گویشوران این گونه، برای انجام پژوهش کنونی انتخاب شده است. علت دیگر این انتخاب، وجود منابع مربوط به گونه دروی زبان تاتی بوده که از آن جمله می‌توان به فرهنگ تاتی (← سبزیلیور ۱۳۹۱) اشاره کرد.

مواد زبانی مورد نیاز این مقاله به روش کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری شده است؛ به این صورت که نخست در بخش کتابخانه‌ای، بر اساس فصل پنجاهم فرهنگ تاتی (سبزیلیور ۱۳۹۱: ۳۴۳-۳۴۵) که به واحداژه‌ها (واحدهای اندازه‌گیری) اختصاص دارد، طبقه‌نماهای عددی گونه تاتی درو شناسایی شد و سپس در بخش میدانی، جمله‌های متعدد حاوی گروه‌های اسمی دارای طبقه‌نماها و اعداد، به صورت مصاحبه، از گویشوران تات‌زبان پرسیده و ثبت شد. همچنین هشت بخش یک خاطره به تاتی دروی که در سال ۱۳۹۱ گردآوری شده، بررسی شد و طبقه‌نماهای عددی به کار رفته در آن مورد تحلیل قرار گرفت.^۲

1) numeral classifiers

۲) گردآوری مواد لازم برای نگارش این مقاله جز با کمک استاد بزرگوار، جناب آقای دکتر جهان‌دوست سبزیلیور (عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت)، گویشور محترم گونه دروی زبان تاتی، ممکن نبود. برای انجام تحقیق کنونی، نخست مواد زبانی مورد نظر از فرهنگ تاتی جمع‌آوری شد سپس آقای دکتر سبزیلیور برای تمام مواد گردآوری‌شده در مرحله اول این تحقیق، مثال‌هایی در قالب جمله

ساختار این مقاله مشتمل بر چهار بخش است: (۱) مقدمه؛ (۲) مرور آثار مربوط به طبقه‌نماهای عددی در زبان‌های جهان؛ (۳) بررسی طبقه‌نماهای عددی در گونهٔ دروی زبان تاتی؛ (۴) نتیجه‌گیری.

۲. طبقه‌نماهای عددی

طبقه‌نماها کلماتی مستقل — معمولاً اسم — هستند که جایگاه خاصی در گروه اسمی دارند. طبقه‌نماها عموماً خصوصیات پدیده‌های پیرامون انسان‌ها در یک جامعهٔ زبانی را نمایه می‌کنند. وقوع طبقات اسمی مشابه در زبان‌های دارای طبقه‌نما نشان می‌دهد که جوامع زبانی مختلف، به نحو مشابهی، پدیده‌های ادراک‌شدهٔ پیرامونشان را مقوله‌بندی می‌کنند. هر اسم بر اساس خصوصیات مشترک در مرجع^۱ خود در طبقه‌ها قرار می‌گیرد. این خصوصیات ممکن است جهانی و واضح از دید همهٔ انسان‌ها باشد یا بسته به هر فرهنگ متفاوت باشد (آلن ۱۹۷۷: ۲۹۰).

به طور کلی، می‌توان طبقه‌نماها را در دو گروه طبقه‌نماهای عددی گروه‌بندی و طبقه‌نماهای عددی کمی قرار داد. طبقه‌نماهای عددی در برخی زبان‌های دنیا همچون چینی، کره‌ای، ویتنامی، مالایی^۲ و ژاپنی به کار می‌روند و محدودهٔ معنایی یک اسم قابل شمارش را با توجه به واحد طبیعی آن اسم مشخص می‌کنند. بسیاری از زبان‌شناسان نقش طبقه‌نماهای عددی را منفردسازی^۳ مفاهیم اسمی برای قابل شمارش کردن آنها می‌دانند. در زبان‌هایی که دارای طبقه‌نماهای عددی هستند، هر زمان که یک عدد یا کمیت‌نماهای^۴ معرفهٔ خاصی در گروه اسمی وجود داشته باشد، باید طبقه‌نما نیز در گروه اسمی به کار رود.

در بسیاری از زبان‌های جهان، اسم‌ها با توجه به ویژگی قابل شمارش بودن متفاوت هستند. اسم‌های دارای قابلیت شمارش بالا همچون زن، فیل، مداد به اشیائی اشاره دارند

→

ذکر کردند و پیکرهٔ خاطرات اهالی درو را که در سال ۱۳۹۱ جمع‌آوری و آوانگاری کرده بودند نیز در اختیار نگارنده قرار دادند. ایشان همچنین در دو مرحله پس از تکمیل مقاله، همهٔ واژه‌ها و جمله‌های به‌کاررفته و معادل انگلیسی و فارسی آنها را به‌دقت خواندند و بنا بر شم زبانی‌شان آنها را تأیید کردند. از ایشان صمیمانه سپاسگزاری می‌کنم و به‌روزی و دیرزیوی ایشان را از خداوند بزرگ خواهانم.

1) referent

2) Malay

3) individuation

4) quantifiers

که در قالب واحدهای بسیار منفرد مفهوم‌سازی می‌شوند و دارای شکل مشخصی هستند. اسم‌های دارای قابلیت شمارش بالا عموماً می‌توانند در ساخت مستقیم با اعداد به کار روند؛ برای مثال، یک زن، دو فیل، سه مداد. در بسیاری زبان‌ها، اسم‌های دارای قابلیت شمارش بالا در کنار اعداد با عنصر دستوری اضافی به کار می‌روند. این عناصر دستوری اضافی در کنار اعداد را طبقه‌نماهای عددی گروه‌بندی^۱ یا صرفاً طبقه‌نماهای عددی یا طبقه‌نما می‌نامند، زیرا برجسته‌ترین نقش این طبقه‌نماها، تقسیم کردن فهرست واژگان اسم‌های شمارپذیر به طبقه‌های معنایی است و هر یک از این طبقه‌ها با یک طبقه‌نمای متفاوت همراه است (گیل ۲۰۰۵: ۲۲۶). مثال (۱) از زبان مینانگ‌کابویی^۲ (نک: همان‌جا) نشان‌دهنده طبقه‌نماهای عددی متفاوت برای طبقه‌های مختلف در این زبان است.

(1) a. sa-**urang** padusi

one-Cl woman

one woman

b. duo **ikue** anjiang

two Cl dog

two dogs

c. tigo **batang** pituluik

three Cl pencil

three pencils

چنان که مثال (۱) نشان می‌دهد، در این زبان، اسم‌های انسان همراه با طبقه‌نمای *urang* اسم‌های جانداران غیرانسان همراه با طبقه‌نمای *ikue* و اشیای باریک و دراز همراه با طبقه‌نمای *batang* در گروه اسمی دارای عدد به کار می‌روند. در زبان‌های دارای طبقه‌نمای عددی گروه‌بندی، تعداد این طبقه‌نماها ممکن است اندک یا ده‌ها عدد باشد.

اسم‌های دارای قابلیت شمارش پایین همچون آب، شن، دود به اسم‌هایی اشاره می‌کنند که به صورت توده تجسم می‌یابند و ساختار یکپارچه یا شکل مشخصی ندارند.

1) sortal numeral classifiers

2) Minangkabau (Malayic, Austronesian; Indonesia)

این اسم‌ها معمولاً نمی‌توانند در ساخت مستقیم با اسم‌ها به کار روند و در عوض، یک عنصر اضافی باید وجود داشته باشد؛ برای مثال، یک لیوان آب، دو کیسه شن، سه توده دود. این عناصر اضافی را گیل طبقه‌نماهای عددی کمی^۱ نامیده، زیرا از طریق استفاده از این واحدهای اندازه‌گیری، امکان شمردن اسم‌های دارای قابلیت شمارش پایین فراهم می‌شود. طبقه‌نماهای عددی کمی در بیشتر زبان‌ها یا همه آنها وجود دارند و در مقابل طبقه‌نماهای عددی گروه‌بندی قرار دارند (همان‌جا).

آلن با بررسی بیش از پنجاه زبان دارای طبقه‌نما از نقاط جغرافیایی مختلف، نشان داد که در این زبان‌ها جهانی‌های کاملی وجود دارد و شباهت‌های زیادی بین این زبان‌ها وجود دارد. طبقه‌نماها عموماً به صورت تکواژ در ساختار زبان‌ها ظاهر می‌شوند که این تکواژ ممکن است به صورت تکواژ آزاد به کار رود یا به صورت واژه‌بست یا وند به سایر اجزای گروه اسمی به‌خصوص به عدد متصل شود (آلن ۱۹۷۷: ۲۸۵-۳۱۱). برای مثال، طبقه‌نماهای عددی در زبان فارسی تکواژ آزاد از مقوله اسم هستند همچون حلقه و نفر در دو حلقه چاه یا دو نفر آدم (استاجی ۱۳۸۸: ۹۴).

آلن زبان‌های دارای طبقه‌نما را به چهار گروه تقسیم کرد که گروه اول، زبان‌های دارای طبقه‌نمای عددی^۲ هستند. استفاده از طبقه‌نمای عددی در این زبان‌ها، در بسیاری از عبارت‌های اشاره به کمیت، اجباری است و این کلمات در عبارت‌های دارای محتوای عددی به کار می‌روند (آلن ۱۹۷۷: ۲۸۵-۲۸۷). طبقه‌نماهای عددی رایج‌ترین و شناخته‌شده‌ترین نوع نظام طبقه‌نما در زبان‌های جهان هستند و در مجاورت اعداد در گروه اسمی عددی ظاهر می‌شوند (آیخ‌نوالد ۲۰۰۰: ۹۸).

انتخاب طبقه‌نماها بستگی به اسمی دارد که هسته گروه اسمی به شمار می‌رود. در بسیاری موارد، اسم‌هایی که با طبقه‌نمای خاصی به کار می‌روند دارای خصوصیات معنایی مشترکی هستند که معمولاً به اندازه و شکل اسم‌ها بستگی دارد. برای مثال، در زبان چینی، طبقه‌نمای ti'ao معمولاً برای اشیای بلند و باریک، همچون جاده، رودخانه، دُم و نیز برای حیوانات چهارپا به کار می‌رود.

در بیشتر زبان‌های دارای طبقه‌نما، استفاده از طبقه‌نما تا حد زیادی اختیاری است (همان‌جا). مثال (۲) از زبان فارسی، اختیاری بودن طبقه‌نما در این زبان را نشان می‌دهد:

(۲) پنج تا دختر آمدند./ پنج دختر آمدند.

در زبان فارسی، استفاده نکردن از طبقه‌نما تا حدی رسمی و کتابی به شمار می‌رود و در غیر این صورت، وجود یا عدم وجود طبقه‌نما سبب تمایز معنایی نمی‌شود (گبهارت ۲۰۰۸: ۴۰). در فارسی نو، در صورت وجود عدد در گروه اسمی، طبقه‌نمای عددی نیز در عبارت مورد نظر به کار می‌رود، مانند دو نفر ایرانی. این اختیار انتخاب الگو در زبان فارسی، به باور لمان (۲۰۰۲: ۵۳) نشان‌دهنده دستوری‌شدگی ضعیف طبقه‌نماهای عددی در این زبان است. طبقه‌نماهای فارسی در ساخت عددی به صورت تکواژ آزاد باقی می‌مانند و جوش خوردگی^۱ در مورد آنها رخ نمی‌دهد.

آلن (۱۹۷۷: ۲۹۷-۳۰۹) هفت مقوله طبقه‌بندی شناسایی کرده که عبارتند از ماده^۲، شکل^۳، استحکام^۴، اندازه، مکان، آرایش^۵ و کمیت^۶. به باور آلن، دو مقوله آخر تنها در زبان‌هایی همچون انگلیسی وجود دارند که زبان‌های دارای طبقه‌نما به شمار نمی‌روند. پنج مقوله اول تنها در زبان‌های دارای طبقه‌نما به کار می‌روند. بسیاری از طبقه‌نماها از دو یا چند مورد از این مقوله‌ها برای طبقه‌بندی موجودات استفاده می‌کنند. هر یک از این مقوله‌ها از زیرمقوله‌هایی تشکیل شده است؛ برای مثال مقوله ماده که منبع اکثر مقوله‌های دیگر به شمار می‌رود، از سه زیرمقوله زیر تشکیل شده است:

الف) جان‌داری برای طبقه‌بندی تمایز انسان، جاندار و بی‌جان؛ نر و ماده؛ یا بیچه.

ب) اسم‌های انتزاعی و اسم‌های فعلی (مصدری).

ج) زیرطبقه بی‌جان‌ها همچون درخت‌ها، اشیای تیز، اعضای بدن، غذاها، مایعات و قایق‌ها. مقوله دوم یعنی شکل به زیرمقوله‌های دارای ابعاد مختلف همچون یک‌بعدی، دوبعدی و سه‌بعدی، بلند، صاف و گرد تقسیم می‌شود.

1) sandhi

2) material

3) shape

4) consistency

5) arrangement

6) quantum

مقوله سوم استحکام است که شامل سه زیرمقوله سفت و سخت، انعطاف‌پذیر و غیرمجزا است.

بر اساس مقوله چهارم یعنی اندازه، طبقه‌نماها اسم‌ها را به دو زیرمقوله کوچک و بزرگ تقسیم می‌کنند.

چهار مقوله طبقه‌بندی فوق به خصوصیات ذاتی و بارز موجودات بر اساس ادراک سخنگویان اشاره دارند.

مکان، مقوله پنجم طبقه‌بندی است. زبان‌هایی همچون ویتنامی زمین را با طبقه‌نماها تقسیم می‌کنند و در زبان‌های شرقی نیز طبقه‌نماهای مجزایی برای کشورها، باغ‌ها، روستاها و اسم‌های ذاتاً مکانی وجود دارد.

مقوله ششم، آرایش است که طبقه‌نماها را بر اساس شکل، اندازه و استحکام غیرذاتی اشیاء در زیرمقوله‌ها قرار می‌دهد.

مقوله آخر کمیت است. برای مثال، در بسیاری از زبان‌های شمال استرالیا، طبقه‌نماهای صرفی مجزایی برای اسم‌های مفرد، مثنی و جمع استفاده می‌شود.

در این بخش به معرفی طبقه‌نماهای عددی گروه‌بندی و کمی پرداختیم. بخش بعد به بررسی این طبقه‌نماها در گونه دروی زبان تاتی اختصاص دارد.

۳. طبقه‌نماهای زبان تاتی

طبقه‌نماهای عددی زبان تاتی را می‌توان به دو دسته اصلی تقسیم کرد: الف) طبقه‌نماهای عددی گروه‌بندی که در اینجا، برای سهولت، طبقه‌نمای عددی نامیده شده‌اند. ب) طبقه‌نماهای عددی کمی که در اینجا، به طور خلاصه، طبقه‌نمای کمی نامیده شده‌اند. در ادامه، هر یک از این دو گروه بررسی و تحلیل شده‌اند.

۳-۱. طبقه‌نماهای عددی

۳-۱-۱. انواع طبقه‌نماهای عددی

طبقه‌نماهای عددی تاتی دروی را می‌توان بر اساس معیارهای معنایی همچون جان‌داری، شکل، اندازه، ساختار و ماده تشکیل‌دهنده به چند گروه تقسیم کرد. جدول (۱) فهرست طبقه‌نماهای عددی تاتی دروی که با اسم‌های شمارپذیر به کار می‌روند را نشان می‌دهد.

جدول ۱. طبقه‌نماهای عددی تاتی دروی

طبقه‌نما	موارد کاربرد	مثال
nafar	انسان	دو نفر (تن) آدم <i>də nafar âdam</i> چهار پنج نفر آدم <i>čâr penj nafar âdam</i>
bəna	درخت، نهال، سیر، پیاز و برخی گیاهان	یک اصله درخت <i>i bəna dâr</i> یک دانه سیر <i>i bəna sir</i> پنج اصله نهال <i>penj bəna dâr</i> شش تا پیاز <i>šiš bəna piyâz</i>
bərna	هر قسمت بریده‌شده درخت	دو تخته چوب بیاور خانه ما. <i>də bərna ču bâ čama ka.</i>
pârča	روستا	سه پارچه آبادی <i>se pârča âvâdi</i>
tâ	نخ، مو و برخی اشیای بلند و باریک	یک تار مو <i>i tâ mu</i> دو تا علف <i>də tâ vâš</i> دو رشته نخ <i>də tâ pu/ ris</i> یک دانه گندم <i>i tâ gandəm</i>
taxta	فرش و قالی	دو تخته قالی <i>də taxta qâli</i> یک تخته فرش <i>i taxta farš</i>
jəl	کتاب	چند جلد کتاب <i>čan jəl kitâv</i>
diya	تکه‌های سیر	دو تکه سیر <i>də diya sir</i>
čašma	اتاق و خانه	یک عدد اتاق <i>i čašma utâq</i> دو عدد خانه <i>də čašma ka</i>

a zami i lakkaš manda âvêšân dâšta ni. آن زمین یک بخشش مانده و آبیاری نشده است. dø lakka raz dârimân. دو لکه باغ داشتیم.	قطعه زمین، زمین زراعی	laka/ lakka
i lâxa asiva ču sø lâxa bar se lâxa gušâra یک شاخه چوب سیب سه لنگه در سه عدد گوشواره	کفش و جوراب و کیسه و لنگه در و شبیه اینها	lâxa
i lõnga bar dø lõnga kissa dø lõnga pâkaš یک عدد در دو عدد کیسه دو عدد جوراب	جوراب و کفش (لنگه و لایه گاه به جای هم به کار می‌روند).	lõnga
i dâna gandem dø dâna bærønĵ یک دانه گندم دو دانه برنج	دانه‌ها و حبوبات	dâna

طبقه‌نمای nafar نسبت به مشخصه انسان بودن اسم حساس است و این طبقه‌نما در گفتار دروی جانشین معدود انسان نیز می‌شود و معدود می‌تواند در گفتار حذف شود. مثال‌های (۳) از پیکره خاطرات اهالی درو، استفاده از طبقه‌نما به عنوان اسم را نشان می‌دهد:

(3) a. ba: d i **nafar** čama dala ku pira mard bæ, sigâr kaši.

Then 1 person our among from old man was cigarette smoke: Pst

بعد یک نفر از میان ما که پیر مرد بود سیگار می‌کشید.^۱

b. i **nafar** ika ziran bæ.

یک نفر کمی زرنگ بود.

1 person a little clever was

طبقه‌نماهای جدول (۱) فقط با اسم‌های شمارپذیر به کار می‌روند. در صورتی که این طبقه‌نماها با اسم‌های شمارناپذیر به کار روند، بافت مشخص می‌کند که چه واحد کمی به صورت قرینه حذف شده است. برای مثال در جمله

(4) i=**la** čây man êda benĵem.

یک چایی بده بخورم.

one-Cl tea me give drink

(۱) برای نشان دادن ویژگی‌های دستوری جمله‌های تاتی، ترجمه کلمه به کلمه جمله‌های تاتی آورده شده است.

طبقه‌نما با اسم شمارناپذیر به کار رفته اما از بافت جمله مشخص است که منظور گوینده یک فنجان چای بوده و باز هم طبقه‌نمای عددی با فنجان، که شمارپذیر است، همراه شده است.

طبقه‌نمای عام gəla بر سایر طبقه‌نماها ترجیح دارد و به عنوان جایگزین سایر طبقه‌نماها نیز به کار می‌رود. جدول (۲) کاربرد این طبقه‌نمای عام را نشان می‌دهد:

جدول ۲. طبقه‌نمای عام gəla

فارسی	تاتی دروی
دو تا آدم	də gəla âdam
دو تا گاو	də gəla gâv
دو تا درخت	də gəla dâr
پنج تا پرنده	penj gəla kija
دو تا میز	də gəla miz
دو تا گردو	də gəla yuz
دو تا اتاق	də gəla utâq
چهار تا بالش	çâr gəla sayna

معنای اصلی و اولیه واژه gəla در تاتی دروی، «جبه و دانه انگور» است که در معنای عام «دانه، یک دانه، یک عدد» نیز به کار می‌رود و در کنار عدد، در گروه‌های اسمی شمارپذیر نیز در نقش طبقه‌نمای عام کاربرد دارد. اصطلاح gəla âkarden به معنی «دانه دانه کردن» و gəla gəla به معنی «دانه دانه، یکی یکی» نیز نشان‌دهنده کاربرد gəla در نقش طبقه‌نمای عددی در دروی است (نک: سبزه‌علیپور، ۱۳۹۱: ۲۶۷، ۳۴۵).

مخفف طبقه‌نمای عام gəla به صورت la تلفظ می‌شود و گرچه کاربرد عام دارد، در بیشتر موارد تنها با عدد یک به کار می‌رود. در عین حال، این طبقه‌نمای مخفف شده با عدد قبل از خود یک واحد آوایی را تشکیل می‌دهد و تکیه نمی‌گیرد. جدول (۳) کاربرد طبقه‌نمای عام مخفف شده را نشان می‌دهد:

جدول ۳. طبقه‌های مخفف شده عام **la**

فارسی	تاتی دروی
چهار تا خانه	čâ:l=la ka
یک هویج	i=la gezer
یک میز	i=la miz

مثال‌های (۵) از کاربرد **la** از پیکره خاطرات گویشوران دروی (۱۳۹۱) آورده شده

است:

(5) a. i=la šallâq-m ča dasə ku dab. یک شلاق هم در دستش بود.

1-CI whip-too his hand in was

b. i=la kayə ŋəgâ nâ talâr utâq dârə. یک خانه‌ای اینجا هست، اتاق تالارداری داشت.

1-CI house here is hall room has

۳-۱-۲. توزیع طبقه‌نماهای عددی

طبقه‌نماهای عددی در تاتی دروی در جایگاه بعد از عدد و قبل از هسته اسمی برای طبقه‌بندی مفاهیم اسمی در گروه‌های اسمی قابل شمارش به کار می‌روند. ترتیب سازه‌ها در گروه اسمی عددی در تاتی دروی به صورت عدد + طبقه‌نمای عددی + اسم است و در صورت وجود صفت اشاره در گروه اسمی، این کلمه در ابتدای گروه اسمی قرار می‌گیرد؛ برای مثال:

(6) a. se **gəla** gāv kərâ ând. سه تا گاو دارند می‌آیند.

3 CI cow Cont come

b. a də **gəla** pəšuyə kərâ utâqə kasif âkarənd.

That 2 CI cat- PL Cont room dirty make

آن دو عدد گربه دارند اتاق را کثیف می‌کنند.

گرچه کاربرد طبقه‌نماهای عددی در تاتی دروی اجباری نیست، در صورت وجود عدد در گروه اسمی، کاربرد طبقه‌نما نیز در بیشتر گروه‌های اسمی عددی مشاهده می‌شود. اما به نظر گویشوران، عدم استفاده از طبقه‌نما سبب غیردستوری شدن جمله نمی‌شود؛ برای مثال:

(7) a. a pəšu a gəla čəman qanâri-š harda. آن گربه قناری من را خورده.

That cat that Cl my canary-3Sg ate

b. I la pəšu čəman qanâri-š harda. یک عدد گربه قناری من را خورده.

1 Cl cat my canary-3Sg ate

شایان ذکر است که وجود طبقه‌نما در جمله (۷- الف) برای معرفی ساختن اسم (قناری) است و اسم بعد از خود را معرفی کرده است. از سوی دیگر، طبقه‌نمای gəla در جمله (۷- الف) در آغاز گروه اسمی و بعد از ضمیر ارجاعی a (آن) و قبل از صفت ملکی قرار گرفته است.

وجود طبقه‌نماهای عددی جدول (۱) در کنار عدد در گروه اسمی اجباری نیست و حذف آن جمله را غیردستوری نمی‌کند؛ برای مثال:

(8) də fa? ala âma nində. دو کارگر نیامده‌اند.

2 worker come not

در برخی موارد نیز ممکن است اسم از گروه اسمی حذف شود و از بافت جمله می‌توان منظور از طبقه‌نما را دریافت؛ برای مثال:

(9) i tã -m gata. یک لنگه بار من گرفته‌ام (آماده است).

1 Cl- 1Sg ready

در ساخت‌هایی همچون ساخت بخش‌نما^۱ طبقه‌نما در بیشتر موارد به کار می‌رود اما حذف آن نیز جمله را غیردستوری نمی‌کند. مثال‌های (۱۰) نشان می‌دهد که در ساخت بخش‌نما نیز کاربرد طبقه‌نما اجباری نیست:

(10) a. čəman i=la fa?la nâxuš-ə. /čəman I fa? la mariz-ə. یکی از کارگرهای من مریض است.

My 1-Cl worker sick-is /my 1 worker sick- is

b. čəman se gəla yuz-ə xarâvin. سه تا از گردوهای من خراب‌اند.

My 3 Cl walnut-Pl spoiled

c. se gəla xala dârem, I xala Tabriz da rə, de xala zanjân da.

3 Cl aunt have 1 aunt Tabriz in is 2 aunt Zanjân in

سه تا خاله دارم، یک خاله در تبریز است دو خاله در زنجان.

1) partitive

d. də **gəla** čəman bərazār-ə məru ʔənd čama ka.
 2 Cl my brother's child-Pl today come our house

دو تا از بچه‌های برادرم امروز به خانه ما می‌آیند.

در عبارات‌های دارای طبقه‌نما، هم واژه طبقه‌نما و هم اسم در گروه‌های اسمی شمارپذیر به صورت مفرد به کار می‌روند و مفرد یا جمع بودن مرجع اسم تأثیری در آن ندارد. سبزه‌علی‌پور (۱۳۹۱: ۱۵) معدود را همیشه مفرد دانسته همچون «هفت درخت». در مثال‌های (۱۱) نیز معدود همیشه مفرد است:

(11) a. sə **gəla** xərdan i=la ka ku xayli šuluq kar.
 3 Cl kids 1-Cl house in very noise make.

سه تا بچه در یک خانه خیلی شلوغ می‌کنند.

b. čama rā se **gəla** meymān bāma.
 1 Pl for 3 Cl guest come: Pst

برای ما سه تا مهمان آمد.

یک تفاوت در کاربرد مفرد یا جمع اسم بعد از طبقه‌نما در جمله‌هایی همچون مثال (۱۲) است که در آنها، اسم بعد از طبقه‌نما به صورت جمع است:

(12) a. də **gəla** pəšu-yə kərə utâqə kasif âkarənd.
 That 2 Cl cat-Pl Cont room dirty make

آن دو تا گربه دارند اتاق را کثیف می‌کنند.

دلیل استفاده از صورت جمع در جمله (۱۲) به معرفه بودن اسم برمی‌گردد و در صورتی که اسم نکره باشد، به صورت مفرد به کار می‌رود. برای مثال جمله (۱۲-الف) با اسم نکره به صورت جمله (۱۳) درمی‌آید:

(13) də **gəla** pəšu kərə utâqə kasif âkarənd.
 2 Cl cat Cont room dirty make

دو تا گربه دارند اتاق را کثیف می‌کنند.

۳-۱-۳. دستوری‌شدگی طبقه‌نماهای عددی

طبقه‌نماهای عددی دروی در نقش اسم نیز به کار می‌روند. کاربرد اولیه این واژه‌ها در نقش اسم و کاربرد دوم آنها در نقش طبقه‌نما نشان می‌دهد که فرایند دستوری‌شدگی برای این واژه‌ها رخ داده است. در فرایند دستوری‌شدگی، این واحدهای واژگانی نقش معنایی و کاربرد اولیه خود در نقش اسم را از دست داده‌اند و از یک واحد قاموسی به

واحد نقشی یا دستوری تبدیل شده‌اند. مثال‌های (۱۴) کاربرد طبقه‌نماهای جدول‌های (۱) تا (۳) به عنوان اسم را نشان می‌دهد:

(14) a.	angur-ə	gəla	âmakâ.	انگور را دانه دانه (ریز) نکن.
	grape- OBL	one by one	not make	
b.	dârə- mân sə	bərna	dabəri.	درخت را به سه قطعه بریدیم.
	tree- we	3	piece cut	
c.	də gəla	čašma	âzânəm.	دو تا چشمه می‌شناسم.
	2	Cl	spring know	
d.	kargə rā-m	dâna	ekard.	برای مرغ دانه ریختم.
	hen for-1Sg	seed	pour	
e.	čama laka	xarâbiya	bə.	قسمت زمین ما خراب شده بود.
	Our land	ruined	was	

روند دستوری‌شدگی در مورد طبقه‌نمای *gəla* بیشتر از سایر طبقه‌نماها اتفاق افتاده است. این طبقه‌نما از طبقه‌نمای اشیاء به طبقه‌نمای عام تعمیم یافته و اکنون برای تمام اسم‌ها از انسان تا جانداران و بی‌جان‌ها به‌کار می‌رود. تنها طبقه‌نمای *gəla* از یک طبقه باز به صورت صیغگان بسیار کوچکی تکامل یافته و از آنجا که به‌عنوان طبقه‌نمای عام برای تمام اسم‌ها به‌کار می‌رود، در اثر کاربرد زیاد دچار سایش آوایی شده و به *la* کاهش یافته است، که این خود نشان‌دهنده میزان بالای دستوری‌شدگی این طبقه‌نما است. طبقه‌نمای تخفیف‌یافته *la* در گفتار، به عدد قبل از خود متصل می‌شود و به یک واژه‌بست تبدیل شده است. این واژه‌بست از نوع پی‌بستی^۱ است و واژه‌بست ساده محسوب می‌شود، زیرا هم به شکل آوایی *gəla* کامل و هم به شکل کوتاه‌شده به کار می‌رود (برای ویژگی‌های واژه‌بست‌ها، نک: شقاقی ۱۳۷۶: ۱۴۱-۱۵۷، راسخ‌مهند ۱۳۸۸: ۱۵-۱۶).

پیش رفتن طبقه‌نمای *la* در طیف دستوری‌شدگی در طیف زیر نشان داده شده است:

طیف دستوری‌شدگی طبقه‌نمای *la*: جزء واژگانی آزاد < کلمه نقشی > واژه‌بست

طیف دستوری‌شدگی طبقه‌نمای تاتی طیفی جهت‌دار است و عناصر روی آن از سمت راست به سمت چپ خود حرکت می‌کنند. بر اساس این طیف، جزء واژگانی

1) enclitic

آزاد در سمت راست طیف به کلمهٔ نقشی در سمت چپ طیف حرکت کرده و دستوری شده است. در مرحلهٔ بعد، کلمهٔ نقشی به واژه‌بست تبدیل شده و در طیف دستوری‌شدگی بیشتر پیش رفته و به سمت چپ خود حرکت کرده است. کلمات نقشی در عبارت‌های دستوری تحلیلی به کار می‌روند، ولی با تبدیل کلمهٔ نقشی به واژه‌بست، این ساخت‌های دستوری به صورت ترکیبی درمی‌آیند.

۲-۳. طبقه‌نماهای کمی

۱-۲-۳. انواع طبقه‌نماهای کمی

طبقه‌نماهای کمی دروی در گروه‌های اسمی شمارناپذیر به عنوان واحد شمارش برای قابل شمارش یا قابل اندازه‌گیری کردن این اسم‌ها به کار می‌روند و کاربرد آنها در کنار اعداد اجباری است و بسیار متنوع هستند. برخی طبقه‌نماهای کمی تاتی دروی در جدول (۴) آورده شده است.

جدول ۴. طبقه‌نماهای کمی در تاتی دروی

طبقه‌نما	موارد کاربرد	مثال
təka	مقدار، تکه	کمی کار دارم. <i>i təka kâr dârəm.</i> یک کمی نان بده من. <i>i təka nân man âda.</i>
təlâq	چکه، قطره، کمی، مقداری	کمی آب به من بده. <i>i təlâq âv man âda.</i> یک کمی عسل برایم بریز اینجا. <i>i təlâq asal marâ eke yâ.</i>
riya	رده، رج، ردیف	سه ردیف راه باز کردم. <i>se riya râ-m âkard.</i>
kaša	بغل، واحد شمارش همیزم و علف	سه بغل همیزم دارم. <i>se kaša hima əm bard.</i>
kisa	کیسه	ده کیسه گندم <i>da kisa gandam</i>
pâra	نیمهٔ نان، سیب و پارچه و...	یک نیمه روستا <i>i pâra de</i> دو نیمه نان <i>də pâra nân</i> سه نیمه کاغذ <i>se pâra kâqaz</i> دو نیمه سیب <i>də pâra asiv</i>

se xarâl səmbarəš bəvard xarman dā. سه کیسه کاه برد از خرمن.	کیسه بزرگی برای کاه یا گندم	xarâl
i rəxa a zami ku manda durnəse rā. دو قسمت از مزرعه مانده برای درو کردن.	تکه، قسمت کوچکی از زمین زراعی	rəxa
i palk asiv دو نیمه گلابی də palk amru یک نیمه سیب i palk šilak یک نیمه زردآلو	هر نیمه از میوه‌های جفتی	palk
se kənda gandəm dāram. سه کنده گندم دارم.	ظرفی بسیار بزرگ برای انبار کردن گندم	kənda
se kissa gandəm. سه کیسه گندم دارم. čār kissa -m səmbar bārd. چهار کیسه کاه آوردم.	واحد اندازه‌گیری گل و خاک و شن و امثال آن	kissa
se girmānka ama-š naft ādā. سه بطری نفت به ما داد.	ظرفی حلبی دسته‌دار که به اندازه دو یا سه لیوان ظرفیت دارد.	girmānka
i bānka du-š man ādā. یک دبه دوغ به من داد. se bānka naft čama rā bā. سه دبه نفت برای ما بیاور.	ظرفی پلاستیکی برای ریختن مایعات؛ دبه	bānka

۲-۲-۳. توزیع طبقه‌نماهای کمی

طبقه‌نماهای کمی دروی همراه با اسم‌های شمارناپذیر توده‌وار به کار می‌روند و با واحدی خاص، بخشی از یک توده را قابل اندازه‌گیری می‌کنند. این طبقه‌نماها تنوع زیادی دارند و اندازه‌های متفاوتی از اسم توده‌وار را مشخص می‌کنند و به صورت اجباری، در گروه اسمی شمارناپذیر در کنار عدد به کار می‌روند.

طبقه‌نماهای کمی دروی با اسم‌های شمارناپذیر به کار می‌روند. البته این اسم‌ها بسته به بافت جمله و دیدگاه گوینده در مورد مفهوم مورد نظر، ممکن است به صورت شمارپذیر یا شمارناپذیر به کار روند.

علاوه بر دو گروه طبقه‌نمای عددی بالا، یک گروه واژه‌های اندازه‌گیری نیز وجود دارد. این واژه‌ها برای اندازه‌گیری وزن، طول، حجم و... به کار می‌روند و می‌توانند با هر دو گروه اسم‌های شمارپذیر، و شمارناپذیر بسته به بافت جمله به کار روند؛ برای مثال:

جدول ۵. واژه‌های اندازه‌گیری در تاتی دروی

se təka gušt	سه قطعه گوشت
se kilu gušt	سه کیلو گوشت
i təla šət i təla âv	یک قطره شیر یک قطره آب
se təka kek	سه تکه کیک
penj kilu yav-əm bəxəri.	پنج کیلو جو خریدم.

در مثال‌های جدول (۵)، گوشت، شیر، آب، کیک و جو همه شمارناپذیر هستند و بخشی از چیزی هستند که بدون تغییر هویت قابل جدا کردن است. این کار در مورد اسم‌های شمارپذیر همچون کتاب ممکن است، مگر در مواردی همچون دو کیلو سیب، دو تکه سیب.

زیرمقوله طبقه‌نماهای گروهی^۱ نیز در زبان‌های جهان وجود دارد که به مجموعه‌ای از اسم مورد نظر اشاره می‌کنند. برخی از این طبقه‌نماها با مقوله آرایش ترکیب می‌شوند، همچون pair, crowd, cluster, bunch و برخی با زیرمقوله حجم همچون handful (در a handful of rice). یک زیرمقوله دیگر نیز طبقه‌نماهای نمونه است همچون sort, kind of. زیرمقوله بخشی نیز شامل مواردی همچون quarter of, piece of است. اسم اعداد نیز گاهی جایگزین طبقه‌نماها می‌شوند و گاهی همراه آنها به کار می‌روند همچون dozen, ten (آلن ۱۹۷۷: ۳۰۶). در تاتی دروی از طبقه‌نماهای گروهی نیز استفاده می‌شود. نمونه‌هایی از طبقه‌نماهای گروهی دروی در جدول (۶) آورده شده است:

1) collection classifiers

جدول ۶. طبقه‌نماهای گروهی در تاتی دروی

طبقه‌نما	موارد کاربرد	مثال
jeft	جفت، دو عدد	də jəft varzâ دو جفت ورزا se jəft kafš سه جفت کفش də jəft qâli دو جفت قالی
i penj	پنج عدد	i penj yuz dârəm. پنج تا گردو دارم.
dassa/ dasta	دسته، گروه	i dassa vâš یک دسته علف də dassa kija دو دسته پرند i dassa mu یک دسته مو də dassa âdâm دو دسته آدم se dassa vâl سه دسته گل
qafasa	قفسه	se qafasa kitâv سه قفسه کتاب də qafasa asâs دو قفسه اثاث
xâyyn	مقدار بسته گندمی که در هر گره باز شود.	məu-mân gera ku se xâyyn pevârda. امروز سه بسته گندم را خرمن کردیم.
dargə	محتوی یک مشت حبوبات و غله	də dargə bâmčə man âda. دو مشت ذرت به من بده.
čanga	مقداری از گندم و علف و... که در یک دست جای گیرد.	də čanga vâš ama âda. دو دسته علف به ما بده. də čanga marju pegi. دو دسته عدس بردار.
darz	بسته گندم، علف و شبیه آن	i darz gandəm یک بسته گندم də darz vâš دو بسته علف

به جای طبقه‌نماهای گروهی، از طبقه‌نماهای عددی نیز می‌توان در کنار اسم‌ها استفاده کرد، به عبارت دیگر این دسته از اسم‌ها هم با طبقه‌نماهای عددی و هم با طبقه‌نماهای گروهی به کار می‌روند.

۴. نتیجه‌گیری

در این مقاله، دو گروه اصلی طبقه‌نماهای عددی تاتی دروی که در کنار عدد در گروه اسمی به کار می‌روند معرفی و بررسی شدند. تمایز اصلی طبقه‌نماهای عددی از طبقه‌نماهای کمی به لحاظ اجباری یا اختیاری بودن کاربرد آنها و استفاده از گروه اسمی شمارپذیر در مقابل گروه اسمی شمارناپذیر است. انواع مختلف طبقه‌نما در این گونه زبانی نشان می‌دهد که در تاتی بین گروه‌های اسمی شمارپذیر و شمارناپذیر تفاوت وجود دارد و این تفاوت در رفتار اسم‌های مختلف در کنار طبقه‌نما بازتاب می‌یابد. نمونه‌های متعدد طبقه‌نماها در تاتی دروی نشان می‌دهد که در این گونه زبانی از طبقه‌نماها به‌وفور استفاده می‌شود. طبقه‌نماها به صورت کلی نشان می‌دهند که در این گونه، همچون بسیاری زبان‌های جهان، به لحاظ ادراکی، بین اسم‌های دارای ارجاع (مثلاً انسان‌ها، گیاهان، اشیاء و...) تفاوت وجود دارد. این تفاوت‌ها در گروه‌بندی افراد سخنگوی یک زبان برای پدیده‌های پیرامونشان بازتاب می‌یابد، که این خود نشان‌دهنده واکنش انسان به محیطش است؛ به عبارت دیگر، طبقه‌نماها همبستگی زبان‌شناختی با ادراک دارند و از سوی دیگر، طبقه‌نماها نشان‌دهنده پایه کاربردشناختی بسیاری از پدیده‌های زبانی همچون مقوله‌بندی زبانی هستند. استفاده گونه دروی زبان تاتی از طبقه‌نماها همسو با سایر زبان‌های دارای طبقه‌نما است. زبان‌های بشری به نحو مشابهی پدیده‌های اطرافشان را طبقه‌بندی می‌کنند، زیرا ادراک انسان‌ها مشابه است و ادراک انسانی سبب طبقه‌بندی شناختی جهان به نحو مشابه بین سخنگویان زبان‌های مختلف می‌شود.

ضمیمه

کوتاه‌نوشت‌های مورد استفاده در آوانگاری‌ها

Cl	classifier	طبقه‌نما
Cont	continuous	مستمر
Pl	plural	جمع
Pst	past	گذشته
Sg	singular	مفرد

منابع

- استاجی، اعظم، ۱۳۸۸، «بررسی ممیزهای عدد در زبان فارسی»، *مجله زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان*، س ۱، ش ۱، ص ۹۳-۱۰۸.
- راسخ‌مهند، محمد، ۱۳۸۸، *گفتارهایی در نحو*، تهران.
- سبزعلی‌پور، جهان‌دوست، ۱۳۹۱، *فرهنگ تاتی*، ج ۲، رشت.
- شقایق، ویدا، ۱۳۷۶، «واژه‌بست چیست؟»، *مجموعه مقالات سومین همایش زبان‌شناسی*، به کوشش محمد دبیرمقدم و یحیی مدرسی، ص ۱۴۱-۱۵۷.
- Aikhenvald, A. Y., 2000, *Classifiers: A Typology of Noun Categorization Devices*, Oxford.
- Allen, K., 1977, "Classifiers", *Language*, vol. 53, no. 2, pp. 285-311.
- Gebhardt, L., 2008, "Classifiers, Plural and Definiteness in Persian", *Aspects of Iranian Linguistics*, ed. S. Larimi et al., Newcastle, pp. 35-56.
- Gil, D., 2005, "Numeral Classifiers", *The World Atlas of Language Structures*, ed. M. Haspelmath et al., Oxford, pp. 226-229.
- Lehmann, Ch., 2002, *Thoughts on Grammaticalization*, Erfurt.